

نقدی برگزینۀ قابوسنامه و سیاستنامه

نبیوفر توکلی*

* گزینۀ نثر فارسی: قابوسنامه و سیاستنامه.

* دکتر سیداحمد حسینی کازرونی و دکتر سیدجعفر حمیدی

* چاپ دوم: دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر - انتشارات ارمغان، ۱۳۸۷.

از مهم‌ترین ارکان نظام آموزشی، تألیف کتب درسی است؛ بدیهی است که تولید و تألیف کتاب درسی در ایجاد انگیزه‌های دانشجویی و دانش‌آموزی تا چه میزان مؤثر است. توجه نظام‌های آموزشی موفق دنیا به کتاب‌های درسی، حکایت از اهمیت آن دارد. در نظام آموزش و پرورش ایران خوشبختانه با سازمان‌دهی‌های لازم، کتب درسی از کمیت و کیفیت مطلوب برخوردار است و دانش‌آموزان در سراسر کشور از کتاب‌های واحد و تحت نظارت کارشناسان و محققان بهره‌مند می‌شوند؛ اما در نظام آموزش عالی شاید به اقتضای حال، چنین فرصتی دست نداده و معمولاً استادان به میل و اراده خودشان در محدوده سرفصل‌های تعریف‌شده به معرفی کتاب‌ها و جزوه‌های درسی مبادرت می‌ورزند، که البته این کار پیامدهای مثبت و منفی خود را به دنبال دارد.

در رشته زبان و ادبیات فارسی، که از مهم‌ترین و حساس‌ترین رشته‌های آموزش عالی کشور ماست، این ناهماهنگی و اعمال سلیق از سوی استادان محترم بیشتر به چشم می‌خورد؛ گویی بعضی از استادان می‌کوشند تا برای هر درسی که به آنها واگذار می‌شود، کتابی مستقل، با نام خود، تألیف و یا ترجمه کنند. اگرچه این کار در جایگاه خود به توسعه علم و افزایش شمارگان و تعدد عناوین کتاب کمک می‌کند، اما در صورتی که به گونه‌ای مناسب سامان‌دهی نشود، در حد خود می‌تواند تأثیرات نامطلوبی را در پی داشته باشد.

از جمله دروسی که در رشته زبان و ادبیات فارسی از اهمیتی ویژه برخوردارند و کمتر به آنها توجه شده، درس «فارسی عمومی» است. این درس اگرچه در ابتدا کتابی مشخص و تألیف‌شده داشت که مرکز نشر دانشگاهی آن را چاپ کرده بود، اما گذشت زمان و کهنه شدن برخی از مطالب کتاب مذکور و تأسیس دانشگاه‌های جدید، اعم از دولتی و غیردولتی، و کثرت دانشجویان در رشته‌های مختلف سبب شد تا مدرّسان به صورت فردی یا جمعی به تألیف کتاب‌های فارسی عمومی اقدام نمایند؛ به گونه‌ای که امروز بیش از چند ده کتاب فارسی عمومی در بازار کتاب موجود است.

علاوه بر این، دروس تخصصی رشته زبان و ادبیات فارسی وضعیت بهتری از فارسی عمومی ندارند؛ از جمله دروسی که به کرات از آنها کتاب تهیه شده، متون نثر فارسی است و از جمله آنها گزینۀ نثر فارسی قابوسنامه و سیاستنامه با شرح و معنی واژه‌هاست. این کتاب که به کوشش آقایان دکتر سیداحمد حسینی کازرونی و دکتر سیدجعفر حمیدی است و در سال ۱۳۸۷ به چاپ دوم نیز رسیده است، نام دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر و انتشارات ارمغان را در پشت جلد دارد و در ۱۷۶ صفحه و در دو قسمت تنظیم شده است. قسمت اول، گزینۀ قابوسنامه است که در یک مقدمه و ۹ باب تنظیم شده و قسمت دوم، گزینۀ سیاستنامه است، با یک مقدمه و ۵۰ فصل. کتاب طبق معمول، پیش‌گفتار پدیدآورندگان را در طلیعۀ خود دارد و پیش از فهرست، چند سطر با عنوان

«پیش‌گفتار (۲)» دارد که گمان می‌رود مقصود از آن، پیش‌گفتار چاپ دوم باشد.

نظری به گزینه نثر فارسی

این کتاب که به منظور آموزش قابوسنامه و سیاستنامه به دانشجویان رشته زبان و ادب فارسی تدوین شده است، در آغاز هر قسمت به معرفی کتاب و مؤلف آن پرداخته و سپس با گزینش بخش‌هایی از کتاب، به شرح لغات مشکل به صورت پانویس اقدام نموده است. نویسندگان، متن بخش نخست - که قابوسنامه است - را از قابوسنامه شادروان دکتر غلامحسین یوسفی، و متن بخش دوم - که سیاستنامه است - را از سیاستنامه به تصحیح شادروان دکتر جعفر شعار برگزیده‌اند و مقدمه قسمت اول نیز به استناد پاورقی صفحه شانزده، از کتاب مرحوم یوسفی با عنوان دیداری با اهل قلم است. بخش‌هایی از مقدمه قسمت دوم، اگرچه مؤلفان مأخذی برای آن ذکر نکرده‌اند، نیز از کتاب دیداری با اهل قلم است که سطوری از آن در گزیده سیاستنامه دکتر شعار از منبع مذکور نقل شده است.

ملاحظات در گزینش متن

نظر به اینکه این گزیده در صد است تا درسی دو واحدی از دروس نثر دوره کارشناسی ادبیات را پوشش دهد، انتظارات ویژه‌ای از این کتاب و کتاب‌های مشابه می‌رود؛ بخصوص آنکه هر دو متن منتخب، یعنی قابوسنامه و سیاستنامه، هم به لحاظ جایگاه ادبی و هم به سبب محتوای غنی اخلاقی و اجتماعی، از اهمیت بسیاری برخوردارند و شایسته‌تر آن است که دانشجویان انس با این دو متن بیابند. از طرفی، دانشجویان رشته ادبیات فارسی بیش از آنکه به ترجمه و توضیح عبارات متون نیازمند باشند، باید به آشنایی با متن و خواندن آن تشویق شوند. پدیدآورندگان محترم می‌توانستند بخش‌هایی از دو متن مذکور را نیز انتخاب نمایند و بدون توضیح و شرح، در ادامه کار خود جای دهند تا دانشجویان علاقه‌مند از این مجموعه بهره بیشتری ببرند. علاوه بر این، اگرچه پدیدآورندگان کوشیده‌اند تا متن‌هایی متناسب را برگزینند، اما به نظر می‌رسد می‌توانستند با مشورت و نظرخواهی از دانشجویان، قسمت‌های بهتری را انتخاب نمایند.

ملاحظات نگارشی در شرح و توضیحات

اگرچه سهم بیشتر کتاب را متون منتخب و مقدمات آنها در بر گرفته است، اما متأسفانه در نگارش توضیحات و پاورقی‌ها لغزش‌های نگارشی متعددی وجود دارد؛ برای نمونه:

- در عبارت «اکثر از واقعیتی سرچشمه می‌گیرد» (ص ۱۲، ۱۷) «اکثر» مفید معنا نیست و بهتر است به «اکثر این نوشته‌ها» اصلاح شود.

- در توضیح عبارت «فاسقی متواضع این جهان جوی» (ص ۶۶) واژه «این» اضافه به نظر می‌رسد.

- همچنین نمونه‌های متعدد از عدم تطابق زمان در به‌کارگیری افعال، مانند «توجه دارد» به جای «توجه می‌نمود» (ص ۸۱) و «بیان می‌کند» به جای «بیان می‌کرد» (همان صفحه).

ملاحظات در شرح و توضیحات

علاوه بر نکات نگارشی - که پیش از این اشاره شد - در توضیح پاره‌ای از لغات و اصطلاحات و همچنین در شرح بعضی از عبارات اشکالاتی به نظر می‌رسد، که از آن جمله، موارد زیر را می‌توان یادآوری کرد:

- «حشمت»، که علاوه بر عظمت و شکوه، معنی «احترام» هم برای آن آمده است، این معنی در فرهنگ‌ها موجود نیست.

- معنای «تخیل کردن» (ص ۴۲) مناسب به نظر نمی‌رسد؛ پیشنهاد می‌شود به جای معنی کردن آن، اصطلاحات رایج در حواص باطن ذکر شود (عاقله، حافظه، ناطقه، ذاکره، مخیله) تا دانشجو زودتر و بهتر به مقصود نویسنده متن دست پیدا کند.

- در معنای «شفقت» علاوه بر مهربانی، «حرمت» نیز آمده، که این معنی به نظر گنگ و نامتناسب است.

- در توضیح پاورقی ۲۸ از صفحه ۵۹ «سر آن سخن نداشت» درست است و معنای اول کفایت می‌کند.

- در توضیح پاورقی ۳۶ از صفحه ۶۱، برای «هیچ سخن را مشکن» معنای «رد مکن» مناسب نیست.

- همچنین معنای گریزان برای «نفور» (ص ۶۳) کافی است و نیازی به معنای دوم نیست.

- اصطلاح «قره عین» (ص ۷۵) در معنای «خنکی چشم» آورده شده است، که این معنی در عربی کاربرد دارد و در اینجا «نور چشم» در معنی فرزند مورد نظر است.

- برای «درست‌قوایم» (ص ۷۶)، «دارای بدنی استوار و سالم» و برای توضیح عبارت «تقصیر با عذر روا بود» معنای «تقصیر و گناه کردن با عذرخواهی و معذرت‌خواهی پذیرفتنی است» پیشنهاد می‌شود. بهتر است در شرح عبارات، جملات کامل‌تر و گویاتر

باشد؛ به عنوان مثال، در توضیح «نیازمند خود را به سر باز مزین» (ص ۵۰) نوشته شود «کسی را که به تو محتاج است، مرئوسان و از سر خود باز نکن».

- پیشنهاد می‌شود در معنای «نیساوندت» (ص ۵۲) آورده شود «حتی جرئت لمس کردن تو را هم نداشته باشند».
- معنای عبارت «هر که تو را [بی‌گناهی زشت گوید] مناسب نیست. معنای عبارت این چنین است: «هرگاه بی‌آنکه گناهی مرتکب شوی (بدون گناه) کسی سخنی ناپسند به تو بگوید».
- در توضیح پاورقی ۱۴۰ از صفحه ۷۶ معنای درست «به بها فرو داشت» این است: «در برابر پول، اسب را خرید».
- توضیح کامل «در هزیمت بوق زدن» آن است که «لشکر شکست‌خورده در حال فرار، شیپور می‌زند (کاری غیرمعمول و دور از خرد است)».

نادرستی‌های تاییبی

متأسفانه بزرگ‌ترین ضعف کتاب ورود غلط‌های فراوان تاییبی است که ظاهراً در چاپ دوم هم پدیدآورندگان بدان توجه ننموده‌اند و درصدد رفع آن برنیامده‌اند. حجم این دسته از نادرستی‌ها به قدری است که در پایان چاپ گزیده، چند صفحه به اصلاح آنها به شرح زیر اختصاص یافته است:

فهرست اصلاحیه

شماره صفحه	شماره سطر	اشتباه	درست
۱۱	۲	صمیمت	صمیمیت
۱۱	۱۲	در هر یک	در هر
۱۷	۱	کیکاوس بن	کیکاوس ابن
۱۷	پاورقی شماره ۲	انصیحة	التَّصِيحَة
۱۹	۷-۸	المرزبان	المرزبان
۲۰	پاورقی شماره ۳۸	ماندگان	ماندگان
۲۱	سطر ۱	دوم	دوم
۲۳	پاورقی شماره ۵	روز	روز
۲۴	پاورقی شماره ۱۶	ایه	حدیث
۲۸	پاورقی شماره ۲۶	وخان	دخان
۳۱	پاورقی شماره ۲۴	پرخاص	پرخاص
۳۵	۸	ننشاندند	ننشاند
۳۷	پاورقی شماره ۳۰	می خواهد	می خواهند
۳۹	۴	نداری	نداری
۳۹	پاورقی شماره ۱۳	مسرور	سرور
۴۰	۸	بالکذ	بالکذ
۴۰	پاورقی شماره ۱۶	آزرم	آزرم
۴۲	۵	جل	جل
۴۳	۵	النصح	النصح
۴۴	سطر آخر	فتح	فتح
۴۴	پاورقی شماره ۳۳	دارند	دارد
۴۶	پاورقی شماره ۴۸	اقانم	القائم
۴۷	پاورقی شماره ۵۵	دادن	دان
۵۶	سطر آخر	فلام	فلان
۵۸	پاورقی شماره ۲۲	تفاعیل	تفاعل
۶۳	۱	جوانی	جوانی
۶۳	۱۲	دلالت	لال
۶۳	۱۴	پندای	پندهای
۶۶	پاورقی شماره ۳	بسنده کار	بسنده کار
۶۸	پاورقی شماره ۲۴	روی خوش	روی خوش
۶۸	پاورقی شماره ۲۵	زود به سرعت	از او
۷۱	۹	از قضا	از قضا
۷۲	پاورقی شماره ۱۸	زنجیری	زنجیری
۸۳	۲۴	مردم‌درای	مردم‌داری
۸۴	۷	هوشیارش	هوشیاری‌اش
۸۴	۲۰	دولة	دولت
۸۵	سطر آخر	بی‌اهیمت	بی‌اهیمت

مانند	ما ...	۲۴	۸۶
روایات	رویات	۴	۸۷
نسخه	نخست	۱۰	۸۹
پیزری	پیزری	۲	۱۱۲
درویشان	دوریشان	۲	۱۱۲
برگ	برگ	۳	۱۴۷
نیوفتد	یوفتد	پاورقی شماره ۴	۱۵۰
نگونسار	نگوسار	۷	۱۶۰
تسمیه	نسینه	پاورقی شماره ۹	۱۶۵
تأسیس	تأسی	۳	۱۶۶
مُحمره	مُحمره	۶	۱۷۰

حتی در فهرست اصلاحی هم دقت لازم نشده است و باز هم نادرستی‌هایی مانند «بی‌اهیمت» در صفحه ۸۵ به چشم می‌خورد و یا شماره صفحه ۳۲ که در فهرست، ۳۱ ثبت شده است و البته این فهرست چشم‌آزار غلط‌های تاپیی، جامع همه غلط‌های راه‌یافته در کتاب نیست و از این روست که نویسندگان یادآوری نموده‌اند که «ممکن است علاوه بر موارد نوشته شده، غلط‌های چاپی دیگری نیز در کتاب یافته شود، از تصحیح آن دریغ نگردد».

از دیگر اشکالات تاپیی این مجموعه ۱۷۶ صفحه‌ای، می‌توان به نمونه‌های زیر اشاره کرد:

شماره صفحه	غلط	درست
۹	تخلی	تلخی
۱۶	گفار	گفتار
۲۷	بی‌ستاره تائیر	بی‌تأثیر ستاره
؟	تو خدای را تعالی	تو خدای تعالی
۴۴	مصدق دارند	مصدق دارد
۵۹	بداشت	نداشت

***

در همین بخش از کتاب در عبارتی نارسا نوشته شده است که «شیوه رسم الخط کتاب بعضاً همان آخرین رسم الخط پیشنهادی فرهنگستان زبان فارسی می‌باشد».

اول: تأکید بر رعایت بعضی از دستورالعمل‌های فرهنگستان، تأکید جالبی نیست.

دوم: عبارت «بعضاً همان آخرین» نامفهوم است.

سوم: نام کامل فرهنگستان «فرهنگستان زبان و ادب فارسی» است.

چهارم: کاربرد فعل «می‌باشد» به جای «است» برابر شیوه‌نامه فرهنگستان نادرست است.

پی‌نوشت

* کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی.

کتابنامه

- حمیدی، جعفر و احمد حسینی کازرونی، ۱۳۸۷، گزینۀ نثر فارسی قابوسنامه و سیاستنامه. تهران: نشر ارمغان.

- شعار، جعفر، ۱۳۷۸، گزینۀ سیاستنامه. تهران: قطره.

- قابوس بن وشمگیر، کیکاووس، ۱۳۷۵، قابوسنامه. به تصحیح غلامحسین یوسفی. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.

- یوسفی، غلامحسین، ۱۳۶۷، دیداری با اهل قلم. تهران: علمی.